

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ СТРУКТУРИ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ ВОРОЖОСТІ

Національна медична академія післядипломної освіти
імені П.Л. Шупика, м. Київ

Вступ. Значна роль копінг-поведінки в процесі психологічної адаптації, а та-кож важливість контролю над проявами ворожості вказує на необхідність дослідження гендерної специфіки взаємозв'язків цих феноменів.

Мета. Виявлення гендерних особливостей залежності рівня ворожості від переважаючих типів копінг-поведінки у осіб з порушеннями психічної адаптації та у практично здорових, адаптованих респондентів.

Матеріал та методи. Матеріалом дослідження є результати обстеження 1630 респондентів, з яких 1301 чоловік, і 329 жінок. Обстежений контингент структурований у вигляді трьох груп: пацієнти у стані парціальної психічної дезадаптації, які страждають на психосоматичні захворювання, та здорові, адаптовані. Експериментально-психологічне обстеження проводилося за використанням шкали Кука-Медлей та теста «Копінг-поведінка в стресових ситуаціях».

Результати та висновки. В результаті проведеного дослідження було встановлено відсутність помітних гендерних відмінностей у взаємозв'язках між функціонуванням механізмів копінг-поведінки і виразністю ворожості, а також трансформацію цих зв'язків в процесі розвитку стану психологічного дистресу: у випадку соматизації психологічного конфлікту активація копінг-поведінки супроводжується підвищенням рівня ворожості, а у випадку розвитку стану парціальної психічної дезадаптації копінг-поведінка, навпроти, виступає як фактор, що зменшує прояви ворожості.

Ключові слова: порушення психічної адаптації, копінг-поведінка, ворожість, гендерна психологія, органи внутрішніх справ.

Вступ. У сучасних умовах загальнодержавної соціальної кризи, ведення бойових дій на сході України, постійних проявів екстремізму та глибокої криміналізації суспільства серед питань, які розглядаються медичною психологією, особливу роль здобуває напрямок, присвячений дослідженню професійно-значущих психологічних якостей співробітників правоохоронних органів, що впливають на їхню психічну адаптацію до умов службової діяльності. Відомо, що тривала дестабілізуюча дія соціально-фруструючих факторів формує напруженість адаптивних механізмів і парціальну дезадаптацію, а при малоефективному або неадекватному психологічному захисті - тотальну психічну дезадаптацію.

Теоретичні основи проблеми стрес-подоланоючі (копінг) поведінки почали розроблятися не так давно, в останнє десятиліття ХХ століття, однак на теперішній час вже не викликає сумнівів, що копінг-стратегії є одним з найважливіших механізмів захисту від стресорів, які представляють безпосередню загрозу для особистості [1-3]. У науковій літературі висловлюється думка, що діяльність співробітників правоохоронних органів є періодом, у якому, на відміну від попереднього життя, у людини повинна

бути сформована нова, особлива (відповідної професії) копінг-поведінка, що дозволяє ефективно боротися зі стресом і адекватно реагувати на численні стресори [4]. З огляду на роль копінг-поведінки в процесі психологічної адаптації та формуванні поведінкових форм реагування, а також важливість контролю над проявами ворожості у співробітників правоохоронних органів, авторові представляється необхідним розглянути взаємозв'язки даних феноменів і оцінити їх гендерну специфіку.

Мета. Проведене дослідження базується на положеннях біопсихосоціальної парадигми, теорії особистості як системи відносин, концепції індивідуального бар'єру психологічної адаптації та системно-регулятивної концепції стресостійкості. Метою дійсного дослідження було виявлення гендерних особливостей залежності рівня ворожості від переважаючих типів копінг-поведінки у співробітників органів внутрішніх справ. Відповідно до поставленої мети, в якості завдань виступило: вивчення гендерної структури психологічного феномена ворожості; дослідження гендерної структури копінг-поведінки у співробітників ОВС із порушеннями психічної адаптації та у практично здорових, адаптованих; аналіз взаємозв'язків між виразністю ворожості й переважних типів копінг-поведінки та виявлення гендерних особливостей даних взаємозв'язків.

Матеріал та методи. Матеріалом дійсного дослідження є результати обстеження 1630 співробітників органів і підрозділів МВС України, з яких 1301 особі (79,8%) - гендерна група чоловіків, і 329 осіб (20,2%) - гендерна група жінок.

Серед обстежених респондентів переважали особи зі стажем служби від 4 до 9 років (505 чіл. - 30,98%) і зі стажем служби від 10 до 15 років (517 чіл. - 31,72%). Трохи менше в досліджуваному контингенті було «молодих фахівців» зі стажем служби від 1 до 3 років (322 чіл. - 19,76%) і осіб з «предпенсійним» для співробітників ОВС стажем - більш 15 років служби - (286 чіл. - 17,55%). В гендерній групі співробітників-чоловіків офіцерський склад і контингент рядових, сержантів і прапорщиків були представлені практично рівною мірою (621 чіл. - 47,71% і 680 чіл. - 52,29% відповідно), тоді як у гендерній групі співробітників-жінок переважали офіцери (277 чіл. - 84,19%). 882 співробітника ОВС (54,11%) мали вищу освіту, а 748 (45,89%) - середню або середню-спеціальну. Обстежений контингент структурований і представлений у вигляді наступних дослідницьких груп: 1 група складалася з респондентів у стані парціальної психічної дезадаптації (ППД) - 125 чоловіків (70,0% групи) і 54 жінки (30,0%); 2 група - пацієнти, які страждають на психосоматичні захворюваннями (ПСЗ) - 213 чоловіків (77,74%) і 61 жінка (22,26%); 3 група складається із практично здорових, адаптованих респондентів (ПЗ) - 1176 респондентів, з них 962 (81,8%) представника чоловічого гендеру та 214 (18,2%) - жіночого. Перші дві групи розглядалися як особи з порушеннями психологічної адаптації, а третя виступала в якості контрольної групи.

З метою дослідження рівня й форми психологічного феномену ворожості у співробітників органів внутрішніх справ була використана шкала Кука-Медлей (ШКМ) [5]. Для дослідження механізмів стрес-подоланоючої поведінки був використаний тест Копінг-поведінка в стресових ситуаціях (КП), розроблений С. Норманом, Д. Ф. Ендлером, Д. Ф. Джеймсом, М. И. Паркером та адаптований Т. А. Крюковою [6].

ПСИХІАТРІЯ, МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Результати та їх обговорення. В результаті дослідження, проведеного з використанням методики «Шкала Кука-Медлей» було виявлено, що показники шкали цинізму були середніми з тенденцією до високого в представників обох гендерів співробітників ОВС. Крім того, у представників чоловічого гендеру співробітників ОВС у стані ППД показники шкал агресивності й ворожості так само були середніми з тенденцією до високих, тоді як у жінок-співробітниць в стані ППД тенденція до високих показників відзначалася тільки відносно агресивності. У представників груп ПСЗ і ПЗ обох гендерів показники шкал агресивності та ворожості перебували в межах середніх з тенденцією до низьких, а показники шкали цинізму були середніми з тенденцією до високого.

В результаті проведеного однофакторного дисперсійного аналізу Фішера (ANOVA) показників методики «Шкала Кука-Медлей» було виявлено, що у представників чоловічого гендеру співробітників ОВС рівень ворожості, агресивності й цинізму, був значимо ($p \leq 0,00001$) вище у осіб в стані парціальної психічної дезадаптації, тоді як між групами пацієнтів, які страждають на ПСЗ і практично здоровими відмінності спостерігалися тільки по шкалі агресивності - вона, навпроти, була більш виражена у практично здорових ($p = 0,0001$).

На відміну від чоловіків, у жінок-співробітниць, які страждають на ПСЗ, мали місце статистично значимо більш високі показники шкали ворожості, ніж у практично здорових ($p = 0,022$), а відмінностей між групами ППД і ПСЗ, а також між показниками діагностичних шкал у жінок у стані ППД і у практично здорових взагалі не спостерігалось ($p \geq 0,16$).

Дослідження взаємозв'язків ворожості з активністю тих або інших варіантів копінг-поведінки шляхом проведення кореляційного аналізу Пірсона (табл.) виявило досить широкий спектр кореляцій між даними психологічними феноменами у представників чоловічого гендеру співробітників ОВС, при чому у практично здорових та у осіб, які страждають на ПСЗ ці кореляційні взаємозв'язки мали позитивний характер, а у представників групи ППД - негативний.

Так, виразність цинізму була вище у тих чоловіків-співробітників у стані ППД, які в меншому ступені використали копінг, спрямований на емоції й на запобігання ($r \geq -0,25$; $p \leq 0,024$), а рівень ворожості негативно корелював з активністю копінгу, спрямованого на вирішення завдань, запобігання та соціальне відволікання ($r \geq -0,29$; $p \leq 0,007$). У чоловіків-співробітників ОВС, які страждають на ПСЗ, навпроти, всі прояви ворожості були більшою мірою виражені у осіб, які найбільше активно використовують копінг, спрямований на запобігання ($r \geq 0,211$; $p \leq 0,012$); цинізм більшою мірою проявлявся у осіб, які використовують копінг, спрямований на вирішення завдань, на емоції й на соціальне відволікання ($r \geq 0,192$; $p \leq 0,023$); ворожість - у осіб, які використовують переважно копінг, спрямований на відволікання, у т.ч. соціальне ($r \geq 0,232$; $p \leq 0,007$), а агресивність перебувала в позитивному кореляційному зв'язку з копінгом, спрямованим на вирішення завдань і на емоції ($r \geq 0,252$; $p \leq 0,003$).

У практично здорових представників чоловічого гендеру співробітників ОВС всі прояви ворожості підсилювалися при більш активному використанні копінгу, спрямованого на емоції ($r \geq 0,169$; $p \leq 0,00002$), в осіб, більшою мірою що використовують копінг, спрямований на рішення завдань або на уникнення - більшою мірою проявлялися цинізм і агресивність ($r \geq 0,11$; $p \leq 0,023$), а в осіб,

що використовують копінг, спрямований на відволікання - ворожість ($r \geq 0,194$; $p \leq E-06$).

Таблиця

Результати кореляційного аналізу Пірсона показників шкали Кука-Медлей і методики «Копінг-поведінка в стресових ситуаціях»

гендер		ЧОЛОВІЧИЙ ГЕНДЕР					ЖІНОЧИЙ ГЕНДЕР					
шкала		РЗ	Э	И	О	З	РЗ	Э	И	О	З	
ПД	Ц	г	-0,15	-0,25	-0,26	-0,11	-0,2	0,07	-0,002	-0,4	0,09	-0,06
		р	0,189	0,024	0,019	0,324	0,079	0,7	0,86	0,02	0,62	0,71
	А	г	-0,06	-0,02	-0,18	-0,06	-0,09	0,04	-0,001	-0,1	-0,001	0,01
		р	0,584	0,862	0,11	0,571	0,405	0,83	0,83	0,5	0,89	0,98
	В	г	-0,33	-0,13	-0,29	-0,12	-0,35	-0,1	0,19	-0,1	0,13	0,21
		р	0,003	0,236	0,007	0,294	0,001	0,48	0,28	0,43	0,45	0,22
ПСЗ	Ц	г	0,361	0,26	0,211	0,136	0,192	-0,2	0,42	-0,1	0,03	-0,28
		р	1E-05	0,002	0,012	0,107	0,023	0,15	0,01	0,39	0,88	0,08
	А	г	0,252	0,309	0,272	0,134	0,154	0,09	0,3	0,06	0,04	-0,02
		р	0,003	2E-04	0,001	0,113	0,069	0,59	0,05	0,73	0,79	0,92
	В	г	0,157	0,163	0,234	0,233	0,232	-0,2	0,19	0,07	0,05	-0,14
		р	0,063	0,054	0,005	0,005	0,006	0,25	0,22	0,66	0,77	0,37
ПЗ	Ц	г	0,105	0,169	0,091	0,038	0,022	0,05	0,19	0,18	0,13	0,02
		р	0,009	2E-05	0,023	0,348	0,58	0,58	0,02	0,03	0,13	0,81
	А	г	0,085	0,209	0,153	0,032	0,012	0,02	0,19	0,17	0,02	0,02
		р	0,033	2E-07	1E-04	0,428	0,769	0,78	0,02	0,05	0,77	0,78
	В	г	0,032	0,194	0,071	0,204	-0,01	-0,01	0,22	0,13	0,12	-0,02
		р	0,421	1E-06	0,075	3E-07	0,911	0,79	0,01	0,11	0,17	0,83

У жінок-співробітниць ОВС у стані ПД, як і у чоловіків, виразність агресивності перебувала в негативному кореляційному зв'язку з активністю використання механізмів копінг-поведінки, хоча у представниць цієї гендерної групи значимі зв'язки простежувалися тільки між рівнем цинізму й активністю використання копінгу, спрямованого на запобігання ($r = -0,4$; $p \leq 0,02$). У осіб, які склали групи ПСЗ і ПЗ, знов-таки як і у чоловіків-співробітників ОВС, кореляції носили позитивний характер: пацієнтки, які страждали на ПСЗ і використовували копінг, спрямований на емоції, відрізнялися більшою виразністю цинізму й агресивності ($r \geq 0,3$; $p \leq 0,05$); у практично здорових статистично значимі, хоча і дуже слабкі кореляційні зв'язки спостерігалися між цими проявами ворожості й копінгом, спрямованим на запобігання ($r \geq 0,17$; $p \leq 0,05$), а активність копінгу, спрямованого на емоції була зв'язана взагалі з усіма проявами ворожості ($r \geq 0,19$; $p \leq 0,02$).

Висновки. Таким чином, виявлені особливості вказують на відсутність помітних гендерних відмінностей у взаємозв'язках між функціонуванням механізмів копінг-поведінки і психологічним феноменом ворожості, а також

на те, що досить тісний зв'язок між виразністю ворожості й активністю копінг-поведінки в процесі дистресу перетерплює досить помітну трансформацію. Так, якщо у випадку соматизації психологічного конфлікту активація копінг-поведінки, супроводжується підвищенням рівня ворожості, то у випадку, коли психологічний дистрес приводить до розвитку стану парціальної психічної дезадаптації, копінг-поведінка, навпроти, виступає як фактор, що зменшує прояви ворожості. Провідну роль у даних процесах грають копінг, спрямований на запобігання та копінг, спрямований на емоції.

Крім того, представляється можливим стверджувати, що цинізм, досить виражений, є психологічною характеристикою, що властива особистості співробітників ОВС, незалежно від їхніх адаптаційних можливостей і гендерної приналежності, тоді як наростання проявів ворожості пов'язане з розвитком стану парціальної психічної дезадаптації тільки у представників чоловічого гендеру. Отримані результати уявляються досить корисними для координації напрямків психокорекційних інтервенцій та оцінювання їхньої ефективності.

Література

1. Кожевникова В. А. Особенности жизненных стилей и копинг-поведения у лиц, переживших экстремальные события / В. А. Кожевникова // Вісн. Харк. нац. університету. Серія «Психологія». -2004.-№ 617.- С. 73 - 76.
2. Schwarzer R. Positive coping: mastering demands and searching for meaning / R. Schwarzer, N. Knoll // In Comprehensive Handbook of Psychology. – New York: Wiley, 2003. –Vol. 9. – P. 23 - 25.
3. Stanton A. L. Coping among emotional approach: Problems of conceptualization and confounding / A. L. Stanton // J. of Personality and Social Psychology. – 1994. –Vol.66. – P. 350 - 362.
4. Лебедев И. Б. Психологические механизмы, стратегии и ресурсы стресс преодолеляющего поведения (копинг-поведения) специалистов экстремального профиля (на примере сотрудников МВД России): дис. на соиск. ученой степени доктора психол. наук : 05.26.12 / Игорь Борисович Лебедев. – М., 2002. – 432 с.
5. Методика «Диагностика враждебности по шкале Кука-Медлей»: практикум по девиантологии / [Под ред. Ю. А. Клейберг]. – Санкт-Петербург: Речь, 2007.
6. Фетискин Н. П. Копинг-поведение в стрессовых ситуациях / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов // Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. - М., Изд-во Института Психотерапии, 2002. - С.442-444.

В.Ю.Омельянович

Гендерные особенности взаимосвязей структуры копинг-поведения и психологического феномена враждебности

**Национальная медицинская академия последипломного образования
имени П.Л. Шупика**

Введение. Значительная роль копинг-поведения в процессе психологической адаптации, а так же важность контроля над проявлениями враждебности указывает на необходимость исследования гендерной специфики взаимосвязей между этими феноменами.

Цель. Выявление гендерных особенностей зависимости уровня враждебности от преобладающих типов копинг-поведения у лиц с нарушениями психической адаптации, страдающих психосоматическими заболеваниями и у практически здоровых, адаптированных.

Материал и методы. Материалом исследования являются результаты обследования 1630 респондентов, из которых 1301 мужчина и 329 женщин. Обследованный контингент структурирован в виде трех групп: пациенты с нарушениями психической адаптации, страдающие психосоматическими заболеваниями и здоровые, адаптированные. Экспериментально-психологическое обследование проводилось с использованием шкалы Куак-Медлей и теста «Копинг-поведение в стрессовых ситуациях».

Результаты и выводы. В результате проведенного исследования было установлено отсутствие заметных гендерных отличий во взаимосвязях между функционированием механизмов копинг-поведения и выраженностью враждебности, а также установлен факт трансформации этих взаимосвязей в процессе развития состояния психологического дистресса: в случае соматизации психологического конфликта активация копинг-поведения сопровождается повышением уровня враждебности, а в случае развития состояния парциальной психической дезадаптации копинг-поведение, наоборот, выступает как фактор, подавляющий проявления враждебности.

Ключевые слова: нарушения психической адаптации, копинг-поведение, враждебность, гендерная психология.

V.Yu. Omelyanovich

Gender characteristics of interrelation of coping behaviour structure and psy-chological hostility phenomenon

Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education

Introduction. A significant role of coping behavior in the process of psychological adaptation, as well as the importance of control over hostility manifestations identifies the necessity to study gender-specific relationships between these phenomena.

Aim. The aim of this study was to identify gender-specific dependence of hostility degree on prevalent types of coping behavior among people with psychic deadaptation, people suffering from psychosomatic disorders and common healthy adapted ones.

Materials and methods. The material of the study is the results of examination of 1630 respondents, 1301 males and 329 females. The examined individuals are classified into three groups: patients with psychic deadaptation, patients suffering from psychosomatic disorders and common healthy adapted ones. The experimental and psychological examination was carried out with the use of the Cook-Medley Scale and "Coping behavior under stress" test.

Results and conclusion. The absence of vivid gender differences in the relationship between coping behaviour mechanisms operation and hostility degree was stated as a result of examination. The fact of interrelationships transformation in the process of psychological distress development was confirmed. In case of somatization of psychological conflict activation coping behaviour is accompanied by an increase in hostility degree. In case of developing partial psychic deadaptation coping behavior, on the contrary, acts as a factor that suppresses hostility manifestation.

Key words: psychic deadaptation, coping behavior, hostility, gender psychology.

Відомості про автора:

Омелянович Віталій Юрійович - д. мед. наук, професор кафедри дитячої, соціальної та судової психіатрії Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика. Адреса: 04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 9.